

Грилюк С. начальник НДЛ кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) гуманітарного інституту Національний університет оборони України імені Івана Черняховського
ORCID ID 0000-011-8414-4949

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА ПОЧАТКУ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

У статті проаналізовано досвід організації заходів психологічного забезпечення на початку антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях України, зокрема особливості організації психологічного супроводу виконання завдань за призначенням, психологічної підготовки особового складу підрозділів та військових частин, які вводились в район АТО з метою прикриття державного кордону України, відновлення боєздатності військових частин та підрозділів.

Ключові слова: антитерористична операція; психологічне забезпечення, психологічна допомога; психологічне відновлення; психологічна реабілітація; психологічний дебрифінг; психологічна підготовка.

5 років триває неоголошена війна Росії проти України. За цей час кардинально змінився якісний стан Збройних Сил України та інших військових формувань. На сьогодні ніхто не буде заперечувати, що основною дієвою особою у війні, що точиться є людина, яка застосовує озброєння та військову техніку. Тому залишається актуальним вивчення та узагальнення досвіду організації заходів психологічного забезпечення участі Збройних Сил України та інших військових формувань в антитерористичній операції.

Аналіз існуючих методик визначення бойових можливостей загальновійськових підрозділів, що в показниках бойових можливостей не враховується вплив підсистеми морально-психологічного забезпечення, що негативно впливає на якість виконання бойових завдань.

Аналіз досліджень О.Блінова, Г.Давидова, О.Кокуна, М.Варія, Ю.Московчука та ін. свідчить, що врахування психологічної стійкості військ в бойових умовах можливо за допомогою методик контролю морально-психологічного стану, психологічної стійкості особового складу та прогнозування бойових психогенних втрат [1, 2, 3, 4]. Практично жодна із методик, які були розроблені не можливо було використати із за їх громіздкості та складності підрахунків, що неможливо у бойових умовах.

Під час активної фази антитерористичної операції виникла гостра потреба в організації та проведенні заходів психологічного супроводу виконання завдань за призначенням. Така проблема проявилася в ході операції із звільнення міста Слов'янськ та у інших

регіонах півдня та сходу України. І якщо більша частина військовослужбовців військової служби за контрактом та кадрових офіцерів досить швидко адаптувались до виконання завдань, то проблемним питанням постало підготовка та введення до строю відмобілізованих I, II черг мобілізації, які практично на початковому етапі у зв'язку з недосконалістю законодавства саботували підготовку та ігнорували вимоги командирів і начальників, що в подальшому в ході бойових дій призводило до психогенних втрат серед особового складу.

Відповідно до статистики різних війн і різних армій, бойові психогенні втрати на театрах воєнних дій складають 6,6 – 12,7% від загальної чисельності військ і до 30% від загального числа санітарних втрат. У науковій літературі з проблематики посттравматичного стресового розладу та бойової психічної травми подається середня цифра 30% від кількості особового складу, який брав участь у бойових діях. Водночас, в окремих дослідженнях повідомляється, що віддалені в час наслідки бойового стресу можуть мати від 50 до 55% комбатантів [4, 5].

Поранення та загибель побратимів, часті обстріли підрозділів, негативне ставлення місцевого населення, недостатня поінформованість особового складу про перебіг стресу та методики, які допомагають ефективно його подолати, а також інші фактори, що негативно впливали на морально-психологічний стан військовослужбовців.

З початком антитерористичної операції робочими групами Генерального штабу Збройних Сил України широко вивчався

досвід організації відповідної роботи у військових частинах. 20 травня 2014 року під егідою Головного управління по роботі з особовим складом Збройних Сил України Соціально-психологічним центром Збройних Сил України було організовано круглий стіл та інструкторсько-методичне заняття з залученням заступників командирів по роботі з особовим складом, офіцерів-психологів, науковців Національного університету оборони України, Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Військової академії (м. Одеса), Академії сухопутних військ імені Петра Сагайдачного, Асоціації фахівців подолання кризових станів України, Асоціації психодрами України, Інституту психології імені Г. Костюка НАПН України, Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України на якому було розглянуті проблемні питання та визначені основні напрямки роботи з особовим складом, який знаходиться у кризовому психоемоційному стані. Зокрема було розглянуто, що у збройних силах США, Німеччини та Канади оперативне управління стресом здійснюється багаторівневою структурою консультантів, лікарів, психологів та підкріплюється військовослужбовцями підрозділів, які мають навички надання психологічної допомоги. Для надання психологічної допомоги та контролю бойового стресу у зазначених арміях створюються мультидисциплінарні групи у складі психіатрів, психологів, капеланів та технічних працівників [4, 5]. Для проведення заходів інформаційно-психологічної підтримки та надання психологічної допомоги було сформовано 24 позаштатні групи психологічного забезпечення до складу яких увійшли як військові психологи так і психологи-волонтери (психіатри), а також священики, що працювали за запитами командирів у військових частинах, підрозділи яких виконують завдання в антитерористичній операції.

З метою попередження отримання особовим складом бойових психічних травм та організації психологічної підготовки було додатково створено декілька груп до яких увійшли офіцери Головного управління по роботі з особовим складом Збройних Сил України та Соціально-психологічного центру Збройних Сил України, які роз'яснювали особовому складу психологічні роботи з

натовпом, попередження блокування колон, організації роботи на блок-постах, навчали командирів та особовий склад візуальному визначенню психічних станів військовослужбовців та методів і способів надання першої психологічної допомоги постраждалим, проводились психологічні консультації з військовослужбовцями, які мали ознаки гострих реакцій на стрес.

23 травня 2014 року під населеним пунктом Ольгінка Волноваського району Донецької області у результаті дій диверсійно-розвідувальної групи було знищено блок-пост військової частини А2331, в результаті чого загинуло 18 військовослужбовців. Зазначена подія негативно вплинула на морально-психологічний стан особового складу бригади та викликала акти непокори та самовільного залишення підрозділами місць виконання завдань (особовий склад бригади виконував завдання на 10 блок-постах). Під час роботи групи Генерального штабу, яка прибула для оцінки морально-психологічного стану особового складу та його спроможності виконувати бойові завдання, підрозділи були некеровані, особовий склад організував стихійні збори, більшість офіцерів бригади було призвано за мобілізацією та не мали досвіду роботи з особовим складом. Значна кількість військовослужбовців зловживала спиртними напоями. Військовослужбовці виказували небажання виконувати будь-які команди та розпорядження, в підрозділах між особовим складом розпущалися різноманітні чутки. Основною причиною некерованості підрозділів був страх особового складу за власне життя (бути вбитим, потрапити в полон, стати калікою), острах невідомого, недостатність інформації про події, що розгортаються на сході України, незадовільна підготовка особового складу до виконання завдань в районі антитерористичної операції. Зазначені страхи прикривались агресивною поведінкою та незадовільним матеріально-технічним, продовольчим, медичним забезпеченням, моральною застарілістю озброєння та військової техніки, тощо. Керівництвом робочої групи було організовано проведення зустрічей з особовим складом. Але стандартні звичні для мирного часу заходи (шикування, збори, бесіди) з військовослужбовцями провести не вдалось, штатні командири та начальники самоусунулись. Спроби виділити авторитетних

солдатів для проведення переговорів не дали результатів. Керівництво групи прийняло рішення організувати зібрання та безпосередньо в натовпі (300 і більше осіб) доводити важливу інформацію до особового складу. Так, як в натовпі доводити інформацію для великої кількості осіб неможливо, робота велась безпосередньо з тими, хто був поряд з модераторами (як правило 10-15 чоловік). Робота проводилась за таким алгоритмом: модератор давав позитивну оцінку того, що військовослужбовці проявили патріотизм та громадянську свідомість і виконують завдання у складі АТО, зосереджував увагу на особливостях, з якими їм прийшлося зіткнутися, питав про проблемні питання та шляхи, які бачать військовослужбовців для їх вирішення. Кожен з модераторів прагнув через вислуховування особового складу послабити недовіру та агресію, привести особовий склад до конструктивних, керованих, усвідомлених дій. Робота могла продовжуватись від 1 до 4 годин.

За результатами оцінки морально-психологічного стану та моніторингу соціально-психологічних процесів було прийнято рішення про відведення бригади в район відновлення боєздатності на загально-військовий полігон "Широкий лан" (с. Ульянівка) Миколаївського району Миколаївської області.

Для проведення заходів психологічного супроводу відновлення боєздатності особовим складом військової частини А2331 Головним управлінням по роботі з особовим складом Збройних Сил України за запитом від Командування Сухопутних військ Збройних Сил України сформовано та направлено групу психологічного супроводу з 5 офіцерів (3 психологи та 2 інформаційно-пропагандистське забезпечення). Роботу групи сплановано на 10 діб.

Після прибуття групою було проведено оцінку морально-психологічного стану особового складу. Оцінка здійснювалась за зовнішніми ознаками дисциплінованості військовослужбовців (дотримання військової форми одягу, виконання команд та розпоряджень командирів та начальників, дотримання субординації між військовослужбовцями), а також в ході групових та індивідуальних бесід з особовим складом. Під час зазначеної роботи було виявлено, що найбільш деморалізованими

були військовослужбовці 3 батальйону та батареї управління і артилерійської розвідки, які практично відмовлялися виконувати будь-які розпорядження щодо облаштування польового табору.

За результатами оцінки морально-психологічного стану, представниками групи психологічного супроводу було підготовлено пропозиції, які будуть сприяти покращенню морально-психологічного стану особового складу:

- з метою недопущення різких змін у настрої особового складу, а також "розкачування" деструктивними елементами ситуації у підрозділах розмістити особовий склад окремих підрозділів у власних польових таборах;

- у зв'язку із наріканням особового складу на незаконний призов за мобілізацією організувати роботу представників військових комісаріатів щодо додаткового вивчення законності підстав призову;

- так як, значна частина особового складу заявляла про незадовільний стан здоров'я необхідно провести медичний огляд;

- з метою попередження вживання особовим складом спиртних напоїв та обмеження безконтрольного пересування особового складу у межах полігону та населених пунктів заборонити використання військової техніки та автомобілів, а також організувати роботу пересувних магазинів;

- за результатами оцінки морально-психологічного стану основні зусилля зосередити у 3 омб та з особовим складом, що приймав безпосередню участь у бою під населеним пунктом Ольгінка, у решті підрозділів провести заняття із роз'яснення особовому складу особливостей протікання стресу, ефективних форм та методів його подолання, само та взаємодопомоги.

Зазначені пропозиції було затверджено та реалізовано під час проведення заходів відновлення керованості та боєздатності особового складу бригади.

У подальшому проведено нараду з керівним складом бригади та заступниками по роботі з особовим складом. Під час наради було складено план роботи. Основна увага зверталась на відновлення психологічної пружності офіцерського складу, підвищення їх обізнаності у питаннях першої психологічної допомоги та особливостей організації заходів психологічного супроводу особового складу.

Питання психології

Безпосередньо під час роботи в підрозділах проводили психологічний дебрифінг, основним завданням якого було зняття психоемоційної напруги, формування у особового складу єдиного сприйняття подій, у яких вони приймали участь, діагностування поточного психічного стану особового складу та виявлення осіб з ознаками нервово-психічної нестійкості, бойової психічної травми. Після стабілізації морально-психологічного стану особового складу на 3-4 день перебування на полігоні офіцери групи психологічного забезпечення приймали участь у проведенні стрільб з особовим складом та занять з тактики, де опрацьовувались питання виконання завдань на блок-постах. Психологи проводили з особовим складом заняття з елементами тренінгу щодо психологічних особливостей проведення перевірки транспортного засобу, роботи з натовпом, недопущення блокування руху колони.

Водночас, 2 групи психологів, кожна по 3 особи, у районі проведення антитерористичної операції здійснювала заходи психологічного супроводу з особовим складом підрозділів військових частин А1302 та А0409. Особливостями роботи було: оцінка поточного морально-психологічного стану особового складу підрозділу, проведення психоедукації під час групових занять, деф'юзинг, стабілізація стану особового складу, консультування щодо прийняття рішень командирів підрозділів та проведення за результатами психологічних дебрифінгів індивідуальних психологічних консультувань для військовослужбовців. Робота у підрозділах проводилась протягом 5-7 днів. Під час проведення заходів психологи помітили, що практично після загибелі військовослужбовців тіла складались біля медичної частин та потім відправлялися до місць поховання. Ні командири ні особовий склад не обговорювали тему поранення, або загибелі своїх побратимів, що негативно відбивалося на психологічному стані військовослужбовців. Психологи під час проведення дебрифінгів взяли за правило згадувати поранених та загиблих побратимів, акцентувати увагу на тому, що їх жертвність не була марною і, що побратими продовжать звільнення території України від російсько-терористичних військ. Було також запроваджено ритуал прощання з тілами загиблих.

У липні 2014 року розпочалась робота у підрозділах, які виводились з району АТО для відновлення боєздатності. За запитом було направлено групу психологів до військової частини А1126, підрозділ, якої було виведено до пункту постійної дислокації. Під час роботи було проведено діагностування особового складу, його сортування за станами та в залежності від стану розподілено на групи. Було помічено, що 80% військовослужбовців мають деякі ознаки бойової психічної травми. Після проведення психологічного дебрифінгу, деф'юзингу, психоедукації та індивідуальних консультувань стан військовослужбовців дещо стабілізувався. Більш активно проводились заходи з тілесно-орієнтованої терапії для відновлення у особового складу відчуття власного тіла. Було помічено, що психічний стан у 80% військовослужбовців починав стабілізуватися на 5-6 день проведення заходів. За результатами роботи груп було опрацьовано пропозиції щодо алгоритму роботи зазначених груп. У подальшому через 3 місяці у відповідному підрозділі було проведено повторне діагностування військовослужбовців. За результатами опрацювання було помічено стійку тенденцію до зменшення відсотку осіб, у яких були ознаки бойової психічної травми до 25-30%. Проблемною залишалася робота з членами сімей військовослужбовців щодо організації їх підтримки після повернення додому.

Для психологів військових частин було запропоновано вести списки військовослужбовців, які у подальшому будуть потребувати психологічного супроводу зокрема до таких списків включаються військовослужбовці-учасників антитерористичної операції, які мали вплив бойових стрес-факторів:

- мали поранення, травмування;
- перебували у полоні;
- знаходились під обстрілом противника;
- застосовували зброю на ураження живої сили противника;
- були свідками травмування, загибелі побратимів;
- були найближчими товаришами військовослужбовців, які загинули;
- залучалися до роботи із травмованими, пораненими, залишками тіл.

Вплив зазначених вище факторів у подальшому може призвести до розвитку у

Питання психології

військовослужбовців посттравматичного стресового розладу.

Висновок. Отже, на початковому етапі антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях психологічне забезпечення здійснювалось за 3 напрямками, що не суперечить традиційним поглядам у арміях провідних країн світу [5, 6, 7]: Водночас офіцерський та сержантський склад на початковому етапі антитерористичної операції не володіли навичками та вміннями надання першої психологічної допомоги постраждалим.

На передньому краї та блокпостах.

В базових таборах у районі антитерористичної операції.

У районах відновлення боєздатності.

Як правило, позаштатні групи психологічного забезпечення направлялися до військ за запитом командирів та начальників, в першу чергу до підрозділів, які тривалий час перебували під обстрілами, мали значні санітарні та безповоротні втрати особового складу, де відзначалося різке погіршення морально-психологічного стану, втрачалась керованість підрозділами.

Типовий алгоритм роботи групи після прибуття до військової частини (підрозділу) включав в себе: проведення наради з керівним складом для визначення проблемних питань щодо організації психологічної роботи з особовим складом, організація та проведення

діагностування військовослужбовців щодо наявності ознак бойової психічної травми, організація проведення психологічного дебрифінгу, деф'юзингу, тренінгів з особовим складом щодо роз'яснення особливостей стресових реакцій організму на різноманітні зовнішні подразники, навчання особового складу формам та методам подолання впливу стресу на організм людини, само та взаємодопомоги, особливості повернення до родини, особливості подолання втрат (горювання), надавались індивідуальні психологічні консультації військовослужбовцям з проблемних питань, проводилось консультування командирів щодо психологічної доцільності виданих розпоряджень та наказів. У разі направлення групи у підрозділи (військові частини), що мали залучатися до участі у антитерористичній операції основна увага приділялась навчанню особового складу моделям поведінки під час впливу негативних факторів бою, формуванню у військовослужбовців навичок щодо психологічної само та взаємодопомоги. Зазначені заходи також передбачаються під час роботи відповідних груп контролю бойового стресу у арміях провідних країн світу [6, 7].

Напрямоком подальших наукових розвідок ми передбачаємо дослідження процесу відновлення психічних функцій особового складу через проведення заходів психологічної реабілітації.

Список використаних джерел:

1. Варій М.І. Морально-психологічний стан військ, його оцінка та підтримка на високому рівні [Текст]: монографія/ М.І.Варій.- Л.: ВВП ДУ "ЛП", 1996.- 311 с.
2. Ілляк О.О. Методика оцінювання морально-психологічного стану особового складу частин і підрозділів внутрішніх військ [Текст]: навч. посібник/ О.О.Ілляк. – Вид. 2-ге, перероб. та доп.. – Х. Акад ВВ МВС України, 2011. – 92 с.
3. Кокун О.М. Діагностування психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів: Кокун О.М., Пішко І.О., Лозинська Н.С., Копаниця О.В. Методичний посібник. – К.: НДЦ ГП ЗС України, 2011, - 153 с.
4. Стасюк В.В. Психологічне забезпечення діяльності військ (сил) / В.В.Стасюк: підруч. – К.: НУОУ ім. Івана Черняховського, 2014. – 504 с.
5. S.BAILEY Canadian forces health services road to mental readiness programmer MCIF [military news publication] Surgeon general's mental health strategy Canadian forces health services group, 2/2015/- 65 с.
6. Combat and operational stress control/ Department of the NAVY – Washington/ Headquarters United States Marine Corps, 2010. – 221 с.
7. Охорона психічного здоров'я в умовах війни. К., «Наш формат», 2017. В 2-х томах – 1067 с.

References

1. Varii M.I. Moralno-psykholohichnyi stan viisk, yoho otsinka ta pidtrymka na vysokomu rivni [Moral and psychological condition of troops, its assessment and support at a high level]: monohrafiia/ M.I.Varii.- L. : VVP DU "LP", 1996.- 311 (in Ukrainian).
2. Illiuk O.O. Metodyka otsiniuvannia moralno-psykholohichnoho stanu osobovoho skladu chastyn i pidrozdiliv vnutrishnikh viisk [Methodology for assessing the moral and psychological condition of the personnel of units and divisions

of internal troops]; navch. posibnyk/ O.O.Illiuk. – Vyd. 2-he, pererob. ta dop.. – Kh. Akad VV MVS Ukrainy, 2011. – 92 (in Ukrainian).

3. Kokun O.M. Diahnostuvannia psykholohichnoi hotovnosti viiskovosluzhbovtziv viiskovoi sluzhby za kontraktom do diialnosti u skladi myrotvorchykh pidrozdiliv [Diagnosing the psychological readiness of military servicemen in peacekeeping units]: Kokun O.M., Pishko I.O., Lozynska N.S., Kopanytsia O.V. Metodychnyi posibnyk. – K.: NDTs HP ZS Ukrainy, 2011, - 153 (in Ukrainian).

4. Stasiuk V.V. Psykholohichne zabezpechennia diialnosti viisk (syl) [Psychological support of the activity of troops (forces)]/ V.V.Stasiuk: pidruch. – K.: NUOU im. Ivana Cherniakhovskoho, 2014. – 504 (in Ukrainian).

5. Okhorona psykhihnoho zdorovia v umovah viiny [Protection of mental health in a war]. K., “Nash format”, 2017. - 1067 (in Ukrainian).

Резюме

Грилюк С. начальник НДЛ кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського
ORCID ID 0000-011-8414-4949

ОПЫТ ОРГАНИЗАЦИИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В НАЧАЛЕ АНТИТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ ОПЕРАЦИИ

В статье проанализирован опыт организации мероприятий психологического обеспечения в начале антитеррористической операции в Донецкой и Луганской областях Украины, в частности особенности организации психологического сопровождения выполнения заданий по назначению, психологической подготовки личного состава подразделений и воинских частей, которые вводились в район антитеррористической операции с целью прикрытия государственной границы Украины, восстановления боеспособности воинских частей и подразделений.

Ключевые слова: антитеррористическая операция; психологическое обеспечение; психологическая помощь; психологическое восстановление; психологическая реабилитация; психологический дебрифинг; психологическая подготовка.

Summary

Hryliuk S. Chief of Research Laboratory Department of Humanitarian Institute of National Defence University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovskyi

THE EXPERIENCE OF ORGANIZATION OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT AT THE BEGINNING OF ANTITERRORIST OPERATION

Introduction. Today, nobody will deny that the main active person in the war is a person who uses weapons and military equipment. Therefore, it is important to study and generalize the experience of organizing measures for the psychological support of the participation of the Armed Forces of Ukraine and other military formations in the antiterrorist operation in order to further develop a unified system of psychological support for the security and defense sector.

Purpose The article analyzes the peculiarities of the organization of psychological support measures at the beginning of the antiterrorist operation in the Donetsk and Luhansk regions of Ukraine. In particular, the peculiarities of the organization of psychological support for the accomplishment of assignments, the psychological training of the personnel of military units that were introduced into the ATO area to cover the state border of Ukraine, retrieval of combat capability of military units.

Methods. In the course of work, the following research methods were used: analysis and synthesis, induction and deduction, monitoring, studying and generalization of experience, description.

Originality. The experience of organizing the psychological support of the beginning of the antiterrorist operation was first analyzed and summarized, and a system of organization of psychological support for the execution of the personnel of specific tasks during the antiterrorist operation was determined.

Conclusion At the initial phase of the antiterrorist operation in the Donetsk and Luhansk regions psychological support was provided in 3 directions:

1. At the front and the checkpoints.
2. In the base camps in the area of antiterrorist operation.
3. In areas of combat capability retrieval.

Typically, non-staff psychological support groups were sent to troops according to commanders (chiefs) request. First of all these groups were sent to the units which for a long time were under fire, had significant human losses, where there was lowering the level of the moral and psychological condition. The direction of further scientific research, we anticipate the study of the process of retrieval mental functions of personnel through the conduct of psychological rehabilitation.

Key words: antiterrorist operation; psychological support; psychological aid; psychological retrieval; psychological rehabilitation; psychological debriefing; psychological training.